

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 4534/02

בפני: כבוד הנשיא א' ברק
כבוד השופט א' ריבלין
כבוד השופט א' לוי

המערערים: 1. רשת שוקן בע"מ
2. אמנון רבי
3. שאול ביבי
4. איתן בקרמן

נגד

המשיב: אילון (לוני) הרציקוביץ'

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו
מיום 2.5.2002, בת.א. 2546/99, שניתן על ידי כבוד השופט
א' סטרשנוב

תאריך הישיבה: י"ב באדר התשס"ג (16.03.2003)

בשם המערערים: עו"ד מיבי מוזר; עו"ד שירה בריק

בשם המשיב: עו"ד איתן ארז; עו"ד יואב בן פורת

פסק-דין

הנשיא א' ברק:

הערעור שבפנינו חוזר ומציב את שאלת האיזון החוקתי בין חופש הביטוי לבין הזכות לשם טוב, במסגרת חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה – 1965. בעניינינו, עומדת על הפרק השאלה מה דינו של מאמר, שאינו מתיימר להציג עובדות, אך מציג אדם בצורה השמה אותו ללעג. האם קמה לאותו אדם זכות תביעה בגין עוולת לשון הרע?

העובדות

1. הכתבה העומדת במרכזו של ערעור זה פורסמה בעקבות ידיעה במוסף הספורט של ידיעות אחרונות (ביום 23.8.99). הידיעה כללה ציטוט מפיו של אילון (לוני) הרציקוביץ, היו"ר והבעלים של קבוצת הכדורגל מכבי תל אביב (להלן הרציקוביץ). הרציקוביץ צוטט "בגילוי דעת נגד התקשורת", באומרו כי "כל אימת שמתגלית בעיה, אנשי תקשורת יוצאים כמו עכברים ומציפים רעל ושטנה לכל עבר, תוך הסתה שיטתית של אוהדים, בכללם הרבה בני נוער". בכותרת משנית של הידיעה באותיות מודגשות, נכתבו המילים "זו הסתה שיטתית של אוהדים, בכללם הרבה בני נוער" (להלן "הידיעה"). ארבעה ימים לאחר מכן (ביום 27.8.99), התפרסמה במוסף הספורט של המקומון התל אביבי "העיר", במסגרת טור דעות, כתבה פרי עטו של איתן בקרמן (להלן הכותב). כתבה זו היא העומדת במרכז הדיון לפנינו. כותרת ראשית לכתבה היתה "העכבר הוא עירום". החלק הרלוונטי פתח בכותרת "איכסה לוני". לאחר מכן, צוטטה הידיעה. הכותב פתח את גוף הכתבה בתיאור כללי של לורדים אנגלים, הטורחים על טיפוח חזות מכובדת, אך מפעם לפעם נתפסים בקלקלתם. כדוגמה לכך, מתוארת סצנת מין. בהמשך, מצוין כי "גם ללורד שלנו קרה מקרה. שונה בתכלית, כמובן". והכותב ממשיך:

"הלורד שלנו הוכה בחום השמש האסייתית. שנים רבות, גם בקיץ המזרח תיכוני הוא שמר על איפוק ונמנע מלהזיע. לעיתים נדירות, כשהחום היה קשה מנשוא, אכן הופיע נוזל על פניו – כך היה כשהחליט להדרש לסוגיה משפטית לא נעימה שנגעה לענייניו – אך משום שהיו אלה פניו של הלורד, ידעו כולם כי לא זיעה היא, אלא מי הגילוח המשובחים שלו. ברי המזל שזכו להתקרב עד כדי פסע מן הלורד הגדילו לספר על ניחוח הבושם.

לפני ימים ספורים התרחש דבר מופלא מאוד. באחת משעות הצהריים, כשהשמש הייתה בעוז על הפדחות, בצבצה טיפת זיעה קטנה על מצחו של הלורד. כך ממש. ואחריה הופיעה עוד טיפה, ועוד אחת, ולפתע החלו שתי כפות ידיו להתלחלח, וזרועותיו וחזהו, ולא עברו דקות ארוכות עד שכל גופו של הלורד המהודר נטף זיעה, הוצף זיעה, מכף רגל ועד ראש. ולא רק זאת, אלא שריח לא צפוי עלה מגופו של הלורד, ריח עז, תקיף, ריח שמושך חתולים ממרחקים. שום ארומה לא היתה בו, רק צחנת זיעה פשוטה.

בעוד השמש חובטת מעל, ופלגים נוהרים על גופו, נפתח אט אט גם פיו של הלורד. קולות הזויים החלו

עולים ממנו אל חלל העולם, מצטברים למילים לא ברורות. עוברי אורח משתוממים שחלפו ליד הלורד העידו כי שמעו אותו שח דברים אודות עכברים ורעל, ובני נוער, ותקשורת, ושטנה והסתה ועוד מיני כאלה. עניין מוזר עד מאוד, אמרו בליבם, מוזר עד מאוד, האם זה הלורד שלנו?

אם רק אלו היו פני הדברים, ייתכן שהיו נשכחים במהירה, ואולם אותו חזיון קיץ מוזר הפך למעשה קסמים ממש. בעוד הלורד מגלגל על פיו את המילים, החלו לפתע אזניו לגדול ולהתעקל ומישבנו החל לצמוח זנב ארוך כחבל ולא חלף זמן רב עד שהלורד כולו הפך למין עכבר ענק שעיר וחום. ולא רק זאת אלא שהיה הלורד עכבר משוטט בעיר מקושט בחליפתו המהודרת והיה ניגש אל התושבים, ובמיוחד אל הנערים הצעירים ולוחש על אזנם דברים אודות בעלי מקצוע בעירם. דברי רעל היו אלה, דברים מכוערים שהניר לא יכירם, והצופים בלורד ובמעלליו תמהו בשנית לעצמם: הלורד הוא עכבר, עכבר פחים בחליפה, ואיך זה, כסילים שכמונו לא הבחנו בכך מעולם" (להלן הכתבה).

2. הרציקוביץ הגיש תביעה לבית המשפט המחוזי (ת.א. 2546/99) בתל אביב יפו לפי חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה–1965 (להלן החוק). התביעה הוגשה כנגד רשת שוקן, המוציאה לאור של העיתון, העורך בפועל של העיתון, עורך מדור הספורט ובקרמן (להלן המערערים). המערערים טענו כי הכתבה פורסמה כתגובה הולמת לידיעה, וכי מדובר ב"מאמר פובליציסטי" וב"ענייני סגנון וטעם", בהם לא ראוי כי בית המשפט יתערב. לחילופין טענו להתקיימות הגנת תום הלב, במספר נסיבות הקבועות בסעיף 15 לחוק.

3. בית המשפט המחוזי (השופט א' סטרשנוב) קבע כי הכתבה מהווה פרסום לשון הרע. נפסק כי אין מדובר בביקורת לגיטימית או הבעת דעה אלא ב"דברי בלע, השמצה והכפשה כנגד התובע, וזאת כ'מסע נקם' מתוכנן ומבוצע היטב...". כן נקבע כי ההבחנה שנמתחת בין אותו לורד ערטילאי אשר נקלע לשערוריה מינית לבין הרציקוביץ הינה הבחנה סמנטית דקדקנית. בית המשפט יישם את החזקה הקבועה בסעיף 16(ב)(3) לחוק, הקובעת כי חזקה על נתבע שלא עשה את הפרסום בתום לב אם "הוא נתכוון על ידי הפרסום לפגוע במידה גדולה משהייתה סבירה להגנת הערכים המוגנים על-ידי סעיף 15". נקבע כי המערערים לא עומדים בדרישת תום הלב ואין הם יכולים להעזר בהגנות הקבועות בסעיף 15 לחוק. עוד נקבע כי דברי הרציקוביץ נאמרו שלא לציטוט, וכי לא הייתה כוונה שיפורסמו. בבוחנו את שיעור הנזק המגיע להרציקוביץ, קבע בית המשפט, כי לאור היותו של הרציקוביץ אישיות ציבורית מוכרת ולאור חומרת הפגיעה

שעולה מן הכתבה, יש לפסוק סכום פיצויים ניכר. הפיצוי, בסך 500,000 שקלים, נפסק בגין הפגיעה והנזק "שנגרמו או העלולים להגרם לתובע [הוא הרציקוביץ]" (עמ' 20 לפסק הדין).

טענות הצדדים

4. המערערים טוענים כי במשטר דמוקרטי אין להגביל ביטוי, שכל כולו עוסק בענייני "סגנון וטעם", ואשר פורסם במסגרת מדור סאטירי. יש להותיר מקום להבעת דעה תקיפה, ואף לדברים אשר נראים לבית המשפט כחוסר טעם. למעשה, כך נטען, מדובר באלגוריה או בקריקטורה במילים, ובהתאם לכך יש לפרש את הכתבה, תוך מתן הגנה מקסימלית לחופש הביטוי. שנית, המערערים טוענים כי בית המשפט המחוזי שגה בהבנת הכתבה. הכתבה אינה מייחסת להרציקוביץ כל שערוייה מינית, וזאת בהתאם לסטנדרט של הקורא הסביר. שלישית, המערערים טוענים כי בית המשפט המחוזי החיל אמות מידה שונות בבחינת הידיעה מפי הרציקוביץ, אל מול הכתבה שפורסמה על ידם. הרציקוביץ הוא זה שטבע את השימוש במוטיב העכבר, וכעת אין ביכולתו להלין על השימוש בו. רביעית, המערערים מוסיפים כי הרציקוביץ הוא אישיות ציבורית, ועל כן, עליו להיות נכון יותר לספוג בקורת. חמישית, המערערים טוענים כי אין לקבוע משמעות אחידה למושג "תום לב" לגבי כל ההגנות המנויות בסעיף 15 לחוק, ובעקבות כך להימנע מדיון פרטני בכל אחת מהטענות שהועלו. בנוסף, מלינים המערערים כנגד הפעלת החזקה הקבועה בסעיף 16(ב)(3), וטוענים שלא הוכחה כוונה לפגוע. לבסוף, יוצאים המערערים כנגד גובה הפיצוי שנפסק.

5. הרציקוביץ מנגד סומך ידיו על פסק הדין המחוזי. לשיטתו, הכתבה אינה עוסקת בשאלות של סגנון אלא בשאלות של הגינות אלמנטרית. התיאורים הנפרשים בכתבה אינם הבעת דעה גרידא, והם עלולים להיתפש בעיני האדם הסביר כמציגים עובדות. שנית, נטען כי שמו הטוב של איש ציבור אינו הפקר. עיקר חיותו של איש ציבור יונקת משמו הטוב. לעניין טענות ההגנה, טוען הרציקוביץ כי מרגע שקבע בית המשפט כי חלה החזקה הקבועה בסעיף 16(ב)(3), מתיתר הדיון בהגנות הקבועות בסעיף 15 לחוק. לבסוף, טוען הרציקוביץ כי הפיצוי שנפסק תואם את המטרות המקובלות בפיצוי בגין לשון הרע.

המסגרת הנורמטיבית

6. כפי שציינתי לא אחת, הדין העולה מחוק איסור לשון הרע מהווה איזון עדין בין זכויות אדם מרכזיות במשטר דמוקרטי: זכות היסוד לשם טוב מזה וזכות היסוד לחופש הביטוי מזה. (רע"א 4740/00 לימור אמר נ' יוסף, פ"ד נה(5) 510 – להלן פרשת אמר; ע"א 214/89 אבנרי נ' שפירא, פ"ד מג(3) 840 – להלן פרשת אבנרי). שתי זכויות יסוד אלה נגזרות מהערך החוקתי של כבוד האדם (פרשת אמר). על הזכות לשם טוב כבר נאמר:

"כבוד האדם ושמם הטוב חשובים לאדם כחיים עצמם, הם יקרים לו לרוב יותר מכל נכס אחר" (פרשת אבנרי, בעמ' 856).

:1

"אכן הזכות לשם הטוב של האדם היא ערך יסוד בכל משטר דמוקרטי. היא תנאי חיוני לחברה שוחרת חירות. היא מבוססת בין השאר, על הצורך בהערכה פנימית, בגאווה אישית ובהכרה אישית בין בני אדם" (בג"ץ 6126/94 גיורא סנש נ' רשות השידור, פ"ד נג(3) 817, 832 – להלן פרשת סנש)

ועוד באותו עניין:

"הגוזל את רכושי עשוי לפצות אותי בממון. הגוזל את שמי הטוב גוזל את טעם קיומי. שמו הטוב של האדם קובע את ההתייחסות שלו לעצמו ואת ההתייחסות של חבריו אליו. הוא קובע את יחס החברה אליו." (שם)

גם הזכות לחופש הביטוי זכתה להתייחסות נרחבת בפסיקה (בג"ץ 153/83 לוי נ' מפקד המחוז הדרומי של משטרת ישראל, פ"ד לח(2) 393; בג"ץ 4804/94 חברת סטיישן פילם בע"מ נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד נ(5) 661; בג"ץ 2481/93 דין נ' וילק, פ"ד מח(2) 456) נאמר עליה כי מדובר ב"ציפור נפשה של הדמוקרטיה"(ע"פ 255/68 מדינת ישראל נ' בן משה, פ"ד כב(2) 427, 435). נקבע בעבר כי גם ביטוי שיש בו לשון הרע הוא ביטוי החוסה תחת כנפי זכות היסוד לחופש הביטוי, אולם, ההגנה שניתנת

לביטוי חייבת להתחשב בערכים נוספים, ומשתנה בהתאם לנסיבות המקרה ולאופיו של הביטוי (פרשת אבנרי ; השוו: בג"ץ 806/88 Universal City Studios, Inc. נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד מג(2) 22 – להלן פרשת Universal City Studios, Inc.). כדיני לשון הרע, מתנגשות למעשה שתי זכויות יסוד אלה. שתי הזכויות אינן מוחלטות, ונדרש איזון חוקתי (אופקי) ביניהן (פרשת אמר, בעמ' 519). ראשיתו של איזון זה נקבע בחוק איסור לשון הרע (פרשת אבנרי).

7. החוק קובע כי שימוש בחופש הביטוי שיש בו לשון הרע, לפי ההגדרות הקבועות בסעיף 1 לחוק, מהווה עוולה אזרחית, ובתנאים מסוימים אף עבירה פלילית (סעיף 6 לחוק). סעיף 1 לחוק קובע:

”1. לשון הרע היא דבר שפרסומו עלול –

(1) להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצידם;

(2) לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחדים לו;

(3) לפגוע באדם במשרתו, אם משרה ציבורית ואם משרה אחרת, בעסקו, במשלח ידו או במקצועו;

(4) לבזות אדם בשל גזעו, מוצאו, דתו, מקום מגוריו, מינו או נטייתו המינית.”

סעיף זה עוסק במישור האחריות. ההגדרה הקבועה בחוק הינה הגדרה רחבה, הנסמכת, ברובה, על אסופת הגדרות מן המשפט המקובל (א' שנהר דיני לשון הרע (תשנ"ז) – להלן שנהר; Price). באופן כללי, יש לברר האם הביטוי הינו משפיל, פוגע או מבזה, וזאת בהתאם לסטנדרט אובייקטיבי של האדם הסביר (שנהר בעמ' 122; ע"א 334/89 מיכאלי נ' אלמוג, פ"ד מו(5) 555, 562; ע"א 723/74 הוצאת עיתון הארץ בע"מ נ' חברת החשמל בע"מ, פ"ד לא(2) 281, 293). ההגדרה מורכבת מארבע חלופות. החלופה הראשונה מהווה סעיף סל, אשר "מתארת את מהותה של לשון הרע כפרסום העלול לפגוע בשמו הטוב של אדם בעיני אחרים ולפגום בהערכתו בעיני הבריות" (ע"א 1104/00 אפל נ' חסון, פ"ד נו(2) 607, 616 (להלן פרשת אפל); ראו עוד שנהר, בעמ' 121). שלוש החלופות הנותרות מתייחסות למקרים קונקרטיים יותר. ודוק: די בכך שהפרסום עלול היה לגרום לאחת מהתוצאות המפורטות בסעיף 1 לחוק בכדי לבסס אחריות בגין עוולת לשון הרע (שנהר, בעמ' 121).

8. לצד איסור זה, קבועות הגנות בחוק. החוק מבחין בין הגנות מוחלטות (סעיף 13), הגנת אמת דברתי הדורשת התקיימות רכיב של "עניין ציבורי" (סעיף 14) והגנות המותנות בתום ליבו של המפרסם (סעיף 15). ההגנות משקפות נקודות איזון בין הזכות לשם טוב לבין הזכות לחופש הביטוי, תוך מתן משקל רב לחופש הביטוי, כאשר מתקיימים המצבים המנויים בסעיפים אלה. על כן, ההגנות המקובצות בסעיף 15 אינן עשויות מעור אחד. חלק מן ההגנות מתייחסות לחובה החלה על המפרסם או לעניין אישי כשר (סעיפי משנה 15(2), 15(3), 15(8)). חלקן מתייחסות להבעת דעה (סעיפי משנה 15(4), 15(5); 15(6); 15(7)). כמו כן, מצויות הגנות נוספות בעלות רציונלים שונים (השוו שנהר, בעמ' 250). ההגנות השונות מגינות על אינטרסים שונים. כל הגנה היא תוצר של נקודת איזון נפרדת. על כן, כל הגנה והגנה תתפרש בהתאם לאינטרסים המונחים בבסיסה.

9. ניתוח ביטוי במסגרת עוולת לשון הרע נעשה בארבעה שלבים. בשלב הראשון, יש לשלוף מתוך הביטוי את המשמעות העולה ממנו, לפי אמות המידה המקובלות על האדם הסביר. כלומר, יש לפרש את הביטוי באופן אובייקטיבי, בהתאם לנסיבות החיצוניות וללשון המשתמעת (שנהר, בעמ' 109). בשלב השני, יש לברר, בהתאם לתכלית החוק לאיזונים חוקתיים, האם מדובר בביטוי אשר החוק מטיל חבות בגינו, בהתאם לסעיפים 1 ו 2 לחוק (השוו David Price Defamation - Law, Procedure and Practice (2nd ed., 2001), p. 3-4 להלן Price). בשלב שלישי, בהנחה שעברנו את המשוכה השנייה, יש לברר האם עומדת למפרסם אחת ההגנות המנויות בסעיפים 13-15 לחוק. השלב האחרון הוא שלב הפיצויים. ודוק: "האיזון החוקתי בין הזכות לשם הטוב ולפרטיות לבין הזכות לחופש הביטוי משתרע הן על קביעת האחריות (בנוזיקין ובפלילים) בגין לשון הרע, והן על קביעת הסעדים הננקטים כאשר מתגבשת האחריות" (פרשת אמר). כך, האיזון שולט על קביעת הגדרת הביטויים המהווים לשון הרע, על היקפן של ההגנות המנויות בחוק ועל סוגיית הפיצויים.

מישור האחריות – האם הביטוי מהווה לשון הרע?

10. הרקע לכתבה היא התבטאותו של הרציקוביץ, המדמה את העיתונאים המסקרים את תחום הספורט לעכברים. הכתבה היא הבעת דעה חריפה ובוטה על התבטאות זו, הנוקטת דרך משל, לפיה בהתבטאותו הפך הרציקוביץ למה שיצא נגדו. ברי כי הכתבה לא מתיימרת להציג עובדות. למרות מקצת טענות הרציקוביץ, נהיר, לפי לשון הטקסט, מבנה חלוקת הפסקאות והרקע לכתבה, כי קורא סביר לא ייחס

להרציקוביץ את אותן סצנות מיניות המיוחסות ללורדים. על כן, הכתבה משתייכת באופן כללי לפרסומים שהם הבעת דעה. הבעת דעה נתפסת, בעיני האדם הסביר, כפוגענית פחות מהצהרת עובדה. בניגוד לפרסום עובדה אשר מתיימר לדווח על התרחשות שארעה במציאות, ברי כי הבעת דעה מציינת את רשמיו של המפרסם. מכאן, פתוחה הדרך של כל קורא וקורא לגבש עמדתו האישית, Cochran Jr. v. NYI Holdings, Rodriguez v. Panayiotou 314 F. 3d 979 ; Inc. 58 F. supp. 2d 1113(1998); (2002).

11. מבחינה פרשנית, המשקל של חופש הביטוי מתחזק כאשר עסקינן בביטוי כגון ביקורת, סאטירה, פרודיה, טור דעות, שמטרתו בעיקר לעורר ויכוח ציבורי, אך הוא חף מיומרה להציג אמת עובדתית. כאשר מדובר בהבעת דעה מסוג זה, הגבלת חופש הביטוי פוגעת בצורה קשה בקיומו של "שוק רעיונות" חופשי, בצורך להגשמה עצמית ובלב ליבו של השיח הדמוקרטי. סאטירה, לשם הדוגמא, בהיותה צורת ביטוי בוטה ועוקצנית, נועדה לעורר פרובוקציה, להתריס ולעיתים אף להתסיס על מנת ליצור דיון ציבורי (השוו, לעניין הבעת עמדה תקיפה: ע"א 7/79 הוצאת ספרים החיים נ' רשות השידור, פ"ד לה(2) 365; ע"א 723/74 הוצאת עיתון "הארץ" נ' חברת החשמל לישראל, פ"ד לא(2) 281). מטבע הדברים, סאטירה נוקטת לשון הגזמה, ונעזרת באמצעים אמנותיים כגון משל, אליגוריה ומטאפורות בוטות (ראו, לעניין קריקטורה Beutel v. Ross 201 (L.D.R [4th] 75). החשש לפגיעה בשמו הטוב של אדם נחלש במידת מה, כיוון הקורא הסביר מבין שייחוס תכונות נובע מהתרשמות של המפרסם ואינו אבסולוטי. במשפט האנגלי, האיסור על פרסום לשון הרע חל גם על ביטוי שיש בו כדי להעמיד אדם באור מגוחך (Ridicule). עם זאת, עמדה מקובלת היא שאין להטיל חבות בגין ביטוי מסוג זה, אלא אם הביטוי אכן גורם לחוסר אמון לגבי נשוא הכתבה או להשפלתו. המשפט האנגלי מותח קו בין ביטויים מסוג זה לבין ביטויים שיוצרים חוסר נוחות בלבד (Price 2-19 § p.17). לעניין זה יפים דברי הלורד אטקין:

"That a jury should be free to award damages for injuries to reputations is one of the safeguard of liberty. But the protection is undermined when exhibitions of bad manners or discourtesy are placed on the same level as attacks on character and are treated as actionable wrongs (Sim v. Stretch 52 T.L.R (1936) 669, 672".

יחד עם זאת, יש להזכיר בהקשר זה פרשה אחרת בה נפסק כי פרסום הטוען ששחקן הינו מכוער מהווה לשון הרע, על בסיס העילה שהביטוי עלול לחשפו ללעג ולגיחוך (Berkoff v. Burchill and Anor [1997] E.M.L.R 139, (C.A.)). אף במשפט האמריקאי קיימת מגמה כללית שלא להכיר בדברי סאתירה, פרודיה ולעג כלשון הרע, בעקבות הפגיעה הקשה בחופש הביטוי (David A. Elder Defamation: A §8:8 p. 104 (1993) Lawyer's Guide).

12. אולם, בצד המשקל שניתן לחופש הביטוי בעת עריכת האיזון הראוי בעניין "הבעת דעה מהסוג הטהור", יש לזכור כי גם ביטוי כזה עלול לפגוע בכבודו של אדם, ולבזותו. אין לאפשר כל השתלחות פוגענית ולו מכיוון שהיא חוסה תחת הז'אנר של פרודיה או סאתירה. העלבות והכפשות אינן מוגנות. במקרים כאלה, תגבר זכותו של התובע לשם טוב (ראו, למשל, עמדת המשפט הגרמני: BVerfGE 93, 266, 293). לדוגמא, דימוי אדם כחיה, באופן שאינו מהווה משל לתכונותיו האנושיות, אלא בצורה המכוונת להפשיטו מהויתו האנושית, הינו פוגעני ובלתי נסבל (לעמדת המשפט הגרמני: BVerfGE 75, 369, 379). דימוי כזה פוגע בכבוד האדם, ובשמו הטוב, ואינו עומד בתנאי סעיף 1 לחוק איסור לשון הרע.

13. אם כך, בעת ניתוח פרסום, יש לעמוד כשלב ראשון, על מובנו של הביטוי; המשמעות הטמונה בו. יש לשלוף מתוך הביטוי את פרשנותו הסבירה, ולברר האם מדובר בביטוי הגורם להשפלת אדם פלוני בעיני האדם הסביר. כאשר מדובר בביטוי ציורי, סאתירי או פרודי, משימה זו מורכבת. מטבע הדברים, ביטויים אלה נעזרים בלשון ציורית, במוטיבים, בהגזמה ובעיוות המציאות עד כדי גיחוך. פירוש מילולי של הביטוי יוביל למסקנות מוטעות, כיוון שהוא מפשיט מן הביטוי את אופיו המטאפורי (ראו, למשל, Vander Zalm v. Times Publishers et al., 109 D.L.R (3d) 531; BVerfGE 75, 369, 377). לכן, יש לייחס לביטוי את המשמעות הסבירה של המילים, לפי הקשרן תוך התחשבות באופיו של הז'אנר, ובהתאם לתפיסות מקובלות של האדם הסביר. יחד עם זאת, כאשר בית המשפט נתקל בקושי פרשני, עליו להעדיף את הפרשנות לפיה הביטוי אינו מהווה לשון הרע.

14. אולם, בכך אין די. בשלב שני, יש לברר האם משמעותו של הביטוי מקימה חבות בגין עוולת לשון הרע. שיקול חשוב נוסף שיש לשקול במסגרת זו, הוא זהות הנפגע מן הביטוי, וביתר דיוק, היותו איש ציבור, דמות ציבורית או אדם פרטי. במשפט האמריקאי זהו שיקול מכריע, ובמקרים כאלה ניתן משקל מקסימלי לחופש הביטוי (50 Am. jur.)

קריטריונים נוקשים בנדון. עם זאת, בפרשת אבנרי ציינתי כי :

”גופים ואנשים הנושאים במשרות ציבוריות או בתפקידים של ציבור עניין בהם, נוטלים על עצמם מעצמם מעמד ותפקידם סיכונים הקשורים בהתנכלות לשמם הטוב. כמובן, אין בכך כדי להצדיק פגיעה בשמם הטוב, שהוא היקר בנכסיהם, אך יש בכך כדי להחליש את המשקל שיש ליתן לשיקול זה ביחס לחופש הביטוי” (בעמ' 863).

ניתן להרחיב סטנדרט זה, והוסיף ולקבוע כי המשקל שיש להעניק לזכות לשם טוב נחלש גם כאשר מדובר בדמות ציבורית, אשר לה נגישות רבה לכלי התקשורת, ואשר נמצאת במרכזו של פולמוס ציבורי. (השוו: פרשת אפל, בעמ' 620-623; Kessler v. zekman 620 NE2d 1249 (1993); Chevlier v. Animal Rehabilitation Center Inc. 839 F Supp 1224(1993); 50 Am Jur 2d § 74 (and cumulative supplement vol. 50 (2002) §74); WFAA-TV, Inc v. McLemore, 978 S.W.2d 568 (1998)) אכן, בבחינת השאלה האם מדובר בביטוי הפוגע בשמו של אדם, בהתאם לסטנדרט אובייקטיבי, יש לקחת בחשבון נסיבות אלה. מן הרגע שמתעורר דיון ציבורי, שאינו במישור עובדתי, עמידותו של הנפגע צריכה להיות גבוהה יותר; עליו להיות נכון לספוג הערות ביקורתיות המתייחסות לדיון זה.

מן הכלל אל הפרט

15. הכתבה שלפנינו מעוררת קשיים. היא נמצאת על הגבול הדק שבין ביקורת מוגנת לבין השמצות פרועות. התיאורים, הממלאים את הכתבה, לרבות “ההתייחסות הכללית” ללורדים, הינם בוטים וקיצוניים. יתר על כן, דימויו של אדם כעכבר מעורר אצל הקורא הסביר תחושות דחייה וגועל. הכותב לא הסתפק בביסוס עמדתו כנגד הרציקוביץ ובהצגתו והמחשתו של המשל. הכתבה מתארת לפרטי פרטים את הפיכתו של הרציקוביץ לחיית ביבים ומאריכה בתיאורים אשר מעצימים את אותן תחושות קשות. השאלה המרכזית היא כיצד יש לפרש את הכתבה: האם מדובר בסאטירה המעוררת דיון ציבורי או שמא מדובר בהעלבות גרידא?

16. במקרה הנדון, כאמור, הגבול הוא דק מדק. התיאורים הציוריים הרבים בכתבה מעוררים תחושה קשה לפיה הכתבה כיוונה להשפיל ולבזות את הרציקוביץ. לא זו היא מהותה של סאטירה. סאטירה, בדרכה הבוטה והמתגרה, מטרתה לעורר דיון; להתסיס

בכדי להניח עניין ציבורי על סדר היום. יחד עם זאת, השתכנעתי כי הדימוי לא נועד להפשיט את הרציקוביץ ממהותו האנושית ולהציגו כעכבר. מקובל עלי כי מוטיב העכבר נועד לשמש כאמצעי אומנותי הבא להדגים כיצד הרציקוביץ הפך (או למעשה תמיד היה) למה שהוא יצא נגדו. הוא אינו לורד, המקפיד על התנהגות הולמת בעולם הספורט; להיפך, הוא כאחד המכפישים והמתלהמים. כך, הכתבה פותחת בציטוט הידיעה. כמו כן, ההפניה לידיעה נעשית מפורשות אף בסיומה של הכתבה:

“עוברי אורח משתוממים שחלפו ליד הלורד העידו כי שמעו אותו שח דברים אודות עכברים ורעל, ובני נוער, ותקשורת, ושטנה והסתה ועוד מיני כאלה. עניין מוזר מאוד אמרו בליבם, מוזר עד מאוד, האם זה הלורד שלנו?....”

...ולא חלף זמן עד שהלורד עכבר משוטט בעיר מקושט בחליפתו המהודרת והיה ניגש אל התושבים, ובמיוחד אל הנערים ולוחש על אזנם דברים אודות בעלי מקצוע בעירם. דברי רעל היו אלה, דברים מכוערים שהניר לא יכירם.”

לאחר שהרציקוביץ טבע בעצמו את מוטיב “העכבר”, מוטיב קשה וחמור לכל הדעות, לא יוכל להלין על השימוש במוטיב. האדם הסביר, אם כן, לא יראה בביטוי כביטוי פוגע שכן נהיר מההקשר, מכותרות הכתבה ומאופן סיומה כי הביטוי אינו עומד בפני עצמו, ויש להבינו לאור התנהגות הנפגע. יתר על כן, יש לראות בהרציקוביץ דמות ציבורית ככל שהדברים נוגעים לדיון הציבורי שהתעורר בעקבות פרסום הידיעה מפיו. הידיעה עוררה, למעשה, דיון בשאלת סיקור עיתונאי של תחום הספורט. הרציקוביץ אינו דמות זרה לזירה התקשורתית והוא נמצא במרכזו של דיון ציבורי וסיקור עיתונאי פעמים רבות. על כן, משעורר דיון ציבורי הפך הרציקוביץ לדמות ציבורית בקשר לעניין נשוא הדיון.

17. מסקנה זו מסיימת את הדיון בתיק. לאחר שפרשתי את הביטוי, וכיוון שנוכחתי כי הביטוי אינו מהווה לשון הרע, בהתאם לסעיף 1 לחוק, נמצא כי אין חבות.

18. הערעור מתקבל. בנסיבות העניין אין צו להוצאות.

השופט א' ריבלין:

1. אני מסכים לפסק-דינו של חברי, הנשיא א' ברק. גם אני סבור, כי הביטוי שבפנינו אינו בא בגדר "לשון הרע", כמשמעות מונח זה בחוק איסור לשון הרע, תשכ"ה-1965 (להלן: החוק), ולכן, אינו מקים עוולה נזיקית לפי החוק. אבקש להוסיף הערות מספר.

2. אין לנו צורך לשוב ולצטט את מכלול הדברים שנאמרו בכתבה נשוא ענייננו, שפרסם הכתב איתן בקרמן בעיתון "העיר" (להלן, בהתאמה: הכתבה והכתב). נסתפק בהבאת תיאור כללי: כותרת הכתבה, באותיות קידוש לבנה, קובעת: "העכבר הוא עירום". מתחת לכותרת תמונה גדולה של המשיב, ובצדה הכיתוב: "הרציקוביץ'. נזק". הכתבה עוסקת במספר נושאים, והפרק הראשון מוקדש למשיב. כותרת המשנה של פרק זה היא "איכסה לוני", והוא נפתח בציטוט מדברים שאמר המשיב, מספר ימים קודם לכן, ואשר פורסמו במדור הספורט של עיתון "ידיעות אחרונות". וזו לשון הציטוט: "אנשי תקשורת יוצאים כמו עכברים ומציפים רעל ושטנה לכל עבר, תוך הסתה שיטתית של אוהדים, בכללם הרבה בני נוער". או אז נפנה הכתב לסיפור על אודות לורדים אנגליים מנומסים ומהודרים, הנתפסים מדי פעם בפעם "במכנסיים מופשלים", כאשר "לעתים נלווה לתמונה סיפורה של איזו 'ניקול' ובו תיאור תחביבו המיוחדים של הלורד". "גם ללורד שלנו קרה מקרה" – כך מוסיף הכתב ומספר – "שונה בתכלית, כמובן". הכתב מספר על "הלורד המהודר", ובעיקר על הפיכתו ההדרגתית "למין עכבר ענק שעיר וחום", המשוטט בעיר ולוחש "דברי רעל" על אוזנם של התושבים.

כל הקורא בכתבה יבין וידע, כי אלה הם דברים בוטים, גסים וחסרי-טעם, המעוררים תחושה של גועל ושאט-נפש. במיוחד יש להצטער על השימוש במוטיב "העכבר". אולם, בכך אין כדי להוציא, מבחינה עקרונית, את האמור בכתבה, מגדרי חופש הביטוי. שהרי כידוע, עיקר תכליתו של חופש הביטוי להבטיח הגנה לביטויים קיצוניים ומעוררי מחלוקת. דברי-נועם, הערבים לאוזן והקלים לעיכול, אינם זקוקים להגנה של חופש הביטוי. דווקא אותן אמירות, המעוררות תחושות שליליות – הן אלה שחשופות לפגיעה, ולכן זקוקות למעטה ההגנה של הזכות הבסיסית – זכות שהיא "ציפור נפשה" של הדמוקרטיה (בג"צ 75/53 קול העם נ' שר הפנים, פ"ד ז 871; בג"צ 4804/94 לוי נ' מפקד המחוזי הדרומי של משטרת ישראל, פ"ד לח(2) 393; בג"צ 4804/94 חברת סטיישן פילם בע"מ נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד נ(5) 661). אכן, "גסות הביטוי של האחד היא פואטיקה בפיו של אחר" (*Cohen v. California*, 403 U.S. 15)

(1971). איש איש ודרך ביטויו (ראו גם בג"ץ 6226/01 אינדור נ' ראש עיריית ירושלים, תק-על 2003(1)1077).

3. יחד עם זאת, חופש אין פירושו הפקרות. כך בכלל, וכך ביחס לחופש להתבטא. הזרוע המילולית המשתלחת כואבת, לעיתים, לא פחות מן הזרוע הפיזית, וכשם שהחופש להניף את האחרונה מוגבל על-ידי קצה אפו של הזולת, כך גם החופש לשגר את הראשונה מוגבל על-ידי כבודו של האחר. אכן, גם מטבע זה, שני צדדים לו: מחד גיסא, "עתונות חופשית ... היא תנאי הכרחי למשטר ייצוגי, לממשל תקין והוגן, לחרויות האדם. בפועל היא יכולה לשמש נייר לקמוס של הדמוקרטיה: יש עתונות חופשית - יש דמוקרטיה; אין עתונות חופשית - אין דמוקרטיה". מאידך גיסא, "לעתונות, כידוע, יש כוח רב. בכוחה לרומם או להשפיל, להחשיך עולמו של אדם ולערער מעמדו של גוף" (דברי השופט י' זמיר בדנ"א 7325/95 ידיעות אחרונות בע"מ נ' קראוס, תק-על 98(2)1352). הכתב האוחז בעט משול לקדר הלש בחמר. ביכולתו לעצב את מושא כתיבתו כראות עיניו וכיד הלשון הטובה (או הרעה) עליו. הפסיקה הכירה בכך, ש"כבוד האדם ושמו הטוב חשובים לו לעיתים לאדם כחיים עצמם, הם יקרים לו לרוב יותר מכל נכס אחר" (ע"א 214/89 אבנרי נ' שפירא, פ"ד מג(3)837, 856; בג"צ 6126/94 סנש נ' רשות השידור, פ"ד נג(3)817, 858). שמו הטוב של אדם – המוניטין שצבר לעצמו במהלך חייו – הוא נכס מקניינו, הנרכש לעיתים בעמל רב ולאורך זמן. הוא מהווה ביטוי חשוב לכבודו של האדם: הן כבוד במובן honor, לאמור – ההוקרה וההכרה הנובעים ממעמדו בחברה אליה הוא משתייך, והן כבוד במובן dignity, לאמור – ערכו הפנימי של האדם. שמו הטוב של אדם מאפשר לו להימנות על בני הקהילה, ובכך להגשים את עצמו ולעצב את אישיותו (ראו ע"א 6871/99 משה רינת נ' משה רום, תק-על 2002(2)214). הנה אפוא זירת ההתנגשות: בפניה האחת חופש הביטוי, בפניה האחרת הזכות לשם טוב, ואלה השתיים הן ענפים בעץ אחד – כבוד האדם (שם).

4. ומן הזכויות שממעל למקרה שבפנינו – והוא, כדברי חברי הנשיא, מקרה גבולי. אכן, גם לסאטירה, לביקורת וללעג יש גבולות. אלה נועדו לשגר חיצים – זהו טבעם – אך מקום בו פגיעת החץ חורגת מגבולות המותר, ומפרה את האיזון העדין שבין שתי הזכויות שמנינו – יכול ותקום לנפגע זכות לפיצויים. כך מורה אותנו, במפורש, חוק איסור לשון הרע, וכך מתחייב גם מן האיזון החוקתי, המשפיע על – ומושפע מן – האיזון הקבוע בחוק (על האיזון החקיקתי בין הזכויות המתנגשות, ראו פרשת אבנרי הנ"ל, בעמ' 861). החוק בנוי שני נדבכים עיקריים – נדבך האחריות ונדבך ההגנות. אף אני סבור, כי המקום הגיאומטרי הראוי לבחינת המקרה שבפנינו מצוי

בנדבך הראשון. אלא שהקו התוחם בין שני הנדבכים, איננו חד. זאת, הן לאור השפעת האיזון החוקתי בין חופש הביטוי לבין הזכות לשם טוב על נדבכיו השונים של החוק, והן לאור העובדה ששיקולים הנכחנים בעת שנבדק הנדבך הראשון, משליכים גם בהגיענו לנדבך השני, ולהיפך.

להמחשת הדדיות זו, שבין נדבכיו השונים של החוק, טלו מקרה שבו נקבע כי נעשה פרסום של דבר לשון הרע (קרי, נתקיים הנדבך הראשון), אולם הדיבה אינה פוגענית במיוחד, כי אם מתונה. ניתן להניח, כי מידת החומרה של הביטוי הפוגע תשפיע, למשל, על מידת העניין הציבורי הנדרש בגדר הגנת אמת דיברתי (סעיף 14 לחוק), ועל בחינת שאלת תום-הלב במסגרת ההגנה הקבועה בסעיף 15 לחוק. או טלו את המקרה שבפנינו. כפי שהבהיר חברי הנשיא, אין המדובר כאן בכתבה המתיימרת להציג עובדות. קורא סביר המעיין בכתבה, אינו צפוי לייחס למשיב – בוודאי לא מבחינה עובדתית – את הרמיזות המיניות הכתובות בחלק הראשון. אינני סבור, כמו בית משפט קמא, כי "המעשים בניקול עלולים להיות מיוחסים על-ידי הקורא הממוצע – אולי בדרך של אלגוריה – גם לתובע אישית". אדרבא, מבנה הכתבה והקישור בין הפסקאות בה, אינו מותיר מקום לספק ממשי, כי סיפורו של "הלורד שלנו" – שונה. ודוק: ברי כי הסיפור המקדים על הלורדים האנגליים מהווה חלק מן הכתבה אודות המשיב, אולם בעיקרו של דבר, מדובר בתיאור-רקע לדברים הנאמרים בהמשך, ביחס לנוזלי הגוף ולטרנספורמציה שעבר, כביכול, הלורד – הוא המשיב – מאדם לעכבר. דברים אחרונים אלה גם הם, למותר לציין, אינם תיאוריים-עובדתיים, אלא באים להמחיש, באמצעות דימויים בוטים וגסים, את דעתו של הכתב על המשיב, המתיימר לנהוג בדרך מסוימת אך, בעיני הכתב, מתגלה בקלקלתו. ככאלה, מצויים הדברים במתחם הבעת הדעה. למיקום זה, כמובן, היתה משמעות רבה, לו הגענו לשלב בחינת ההגנות. אלא שגם קודם לכן, עוד בשלב הבדיקה של הדיבה שבביטוי – יש לכך נפקות. זאת, מן הטעם שבדרך-כלל, נגרע משהו מן הביזוי וההשפלה, מקום בו המתבטא איננו מציג עובדות, אלא דעה אישית שניתן לקבלה או לדחותה. שיקול נוסף שיש להביאו בחשבון הוא, כי למרות ההסתייגות מהאופן בו בחרו המערערים לבקר את המשיב, הרי שבית המשפט נוהג זהירות יתירה מפני הכתבת סטנדרטים של טעם טוב לאמצעי התקשורת, המביעים דעה על הא ועל דא, לעיתים אף בדרך של לעג וסטירה. "אין בית המשפט יכול לכפות טעמו והגיונו הוא על המפרסם, אלא עליו להתיר מקום להבעת דעה תקיפות" (ע"א 723/74 הוצאת עיתון הארץ בע"מ נ' חברת החשמל בע"מ, פ"ד לא(2) 281; וכן ע"א 7/79 הוצאת ספרים "החיים" נ' רשות השידור, פ"ד לה(2) 365; בג"צ 606/93 קידום יזמות ומו"לות (1981) נ' רשות השידור, פ"ד מת(2) 1). זאת ועוד, לעיתים, דווקא החריפות, הבוטות והקיצוניות שבהבעת הדעה עלולים להרחיק

את הביטוי ממושאו, או להקהות את חדות הביקורת. נראה כי אכן כך הוא בענייננו (והשוו לע"א 4607/92 הרב שלמה קליין נ' גיל רונן, תק-על 94 (2) 2392).

5. יוצא, אפוא, כי גם בשלב הבדיקה הראשון – בו נבחן יסוד "לשון הרע" (לצד יסוד הפרסום) – אין להתעלם מכך שמדובר בהבעת דעה. ולא זו בלבד, אלא שמדובר, במקרה שבפנינו, בהבעת דעה על דמות ציבורית. חשיבותו של חופש הביטוי גוברת, מקום בו מדובר בהבעת דעה בעניינים ציבוריים ובנוגע לאישים הנושאים תפקידים ציבוריים. הלכה זו, שנשמעה בארצות הברית כבר ב-1964, בפרשה המפורסמת *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 U.S. 254, השפיעה גם על משפטנו שלנו (ראו והשוו פרשת אבנרי הנ"ל, בעמ' 863; ע"א 344/89 מיכאלי נ' אלמוג, פ"ד מו(5) 555, 570; ע"א 723/74 הוצאת עיתון הארץ בע"מ נ' חברת החשמל בע"מ, פ"ד לא(2) 281, 296-293; ד"נ 9/77 חברת החשמל לישראל בע"מ נ' הוצאת עיתון הארץ בע"מ, פ"ד לב(3) 337; ע"א 3199/93 קראוס נ' ידיעות אחרונות, פ"ד מט(2) 843, 864; ע"א 1104/00 אפל נ' חסון, פ"ד נו(2) 607; פרשת רום הנ"ל). ואין תימה על כך: ישנה חשיבות מיוחדת לביקורת הפומבית על פעילות המשטר בחברה דמוקרטית, ולאיש הציבור נגישות רבה יחסית לאמצעי התקשורת, כך שבדרך-כלל פתוחה בפניו הדרך להתייצב כנגד מבקריו ולהזים דברי-כזב.

6. ההלכה בארצות-הברית התקשתה במתן מענה אחיד לשאלת גבולות ההגדרה של המונחים "איש ציבור" ו"עניין ציבורי". הפסיקה שם הרחיבה את ההגנה הניתנת לאמצעי התקשורת גם למקרים שבהם נשוא הפרסום אינו נושא משרה ציבורית (public official), אך הינו "דמות ציבורית" (public figure) (ראו *Curtis Pub. Co. v. Butts*, 388 U.S. 130 (1967)). אלא שגם הדמות הציבורית – דמותה עמומה (ראו *Gerts v. Robert Welch*; *Rosenbloom v. Metromedia, Inc.*, 403 U.S. 29 (1971); *Dun & Bradstreet, inc. v. Greenmoss Builders, inc., Inc.*, 418 U.S. 323 (1974); *Philadelphia Newspapers inc. v. Hepps*, 475 U.S. 767; 472 U.S. 749 (1985)). בסופו של יום, נראה כי מדובר בעניין של מידה, הנקבעת בכל מקרה לפי נסיבותיו, על-פי כללים של שכל-ישר. "ניתן לומר" – כך קבעה השופטת ד' ביניש בפרשת אפל הנ"ל – "כי אדם יחשב 'דמות ציבורית' ככל שנגיעתו לענייני ציבור והשפעתו עליהם היא רבה יותר, וככל שהופעתו בציבור וגישתו לאמצעי התקשורת רבה יותר. יש ועקב מעורבותו של אדם בעניין הנוגע לציבור יש לראותו כ'דמות ציבורית' לצורך העניין הנדון, ויש שהמעמד הציבורי נקבע בשל היותו נושא משרה או תפקיד ציבורי". בחינה פרטנית זו יפה גם באשר ליישום המודד של "עניין ציבורי", שהוא "עניין שידעתו ברבים רלוונטית להגשמת מטרה ציבורית או שיש לציבור

תועלת בידיעה לגביו - אם לצורך גיבוש דעתו בעניינים ציבוריים ואם לשם שיפור אורחות חייו" (שם, פסקה 8 לפסק הדין).

7. אף כי המשיב איננו נבחר ציבור, הרי ניתן לומר עליו, כי הוא העמיד עצמו בעין הציבור. בוודאי כך, ככל שמדובר בעניין הספציפי הנדון כאן. המשיב, בהערה חריפה בפני עצמה, דימה את אנשי התקשרות לעכברים מפיצי רעל. אמירה זו הקימה עליו את הכתב ואת הממונים עליו, כפי שעולה בכירור מן הכתבה. הרושם הוא, כי הם ביקשו "להשיב לו כגמולו", ולא בכדי נקטו באותו דימוי עצמו שהוא בחר בתארו אותם. למותר לציין, כי הדברים שאמרו המערערים על המשיב, ואשר כוונו אליו באופן ספציפי, אינם שוקלים כנגד הדברים שאמר הוא ביחס לציבור אליו הם משתייכים. זאת ועוד, גם העובדה כי דבריהם נאמרו בתגובה ובהתייחס לדבריו שלו, אין די בה כדי להקים להם חסינות מפני תביעת לשון הרע. אולם נכון יהיה לומר, וגם בעניין זה מצטרף אני לדבריו של חברי הנשיא, כי לא ניתן לנתק את האמור בכתבה – על כל הדימויים הקשים הכלולים בה – מן ההקשר הכולל, ומן הסוגיה שבה מדובר. עסקינן בפולמוס חריף, אך בנסיבות המקרה נראה לי כי הוא חוסה בצלו של חופש הבעת הדעה.

התוצאה היא, כי מקובל גם עלי שלא נחצה, במקרה זה, הקו, אשר ממנו והלאה מצויים אנו במתחם העוולתי של "לשון הרע". על כן, מצטרף אני למסקנתו של חברי, הנשיא א' ברק, כי דין הערעור להתקבל. כמו כן מסכים אני עמו, כי בנסיבות המקרה הזה, אין ליתן צו להוצאות.

ש ו פ ט

השופט א' א' לוי:

מקובלת עלי חוות דעתו של הנשיא, והערותיו של כב' השופט א' ריבלין.

ש ו פ ט

הוחלט לקבל את הערעור כאמור בפסק דינו של הנשיא א' ברק.

ניתן היום, י"א באדר התשס"ד (4.3.2004).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ה נ ש י א